

CSORDÁS LÁSZLÓ

NAPLÓJEGYZETEK EGY NAGY TÖRTÉNELMI ESEMÉNYRŐL

(BENDA JENŐ: *A BÉKE KÁLVÁRIAÚTJÁN. EGY ÚJSÁGÍRÓ NAPLÓJA A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIÁRÓL*)

A trianoni béke a folyamatos aktuálpolitikai értelmezések (és nem egyszer kisajátítások) miatt máig igen érzékeny témaként van jelen nemcsak a magyar, de a vele szomszédos országok közéletében is. Elképesztő, mennyire szélsőséges sajtóvisszhangot és diplomáciai konfliktust képes kiváltani egy-egy nem kellően átgondolt, a szomszédos országok (vagy éppen Magyarország) érzékenységét figyelmen kívül hagyó, olykor valóban sértő kijelentés valamelyik vezető politikus szájából. Pedig ha a 21. század Európájában végre nem az első és a második világháború logikája szerinti győztesek és vesztesek kettősségében, nem a 20. század elejétől kialakuló arrogáns hatalmi pozíciókban, hanem általános emberi jogokban válna lehetővé a probléma elgondolása, akkor nemcsak a retorika szintjén jelenne meg a belátás: a nemzetiségekre nézve az önrendelkezés nem ördögtől való fogalom. De amíg bármiféle autonómia említése is feszültségekhez vezet, amíg nem valósul meg az érvekkel és ellenérvekkel szembenező párbeszéd a nyilvánvaló igazságtalanságok korrigálása végett, amíg a hatalmi pozíciókhoz emocionális szempontú kirohanások társulnak, addig aligha válhat Trianon terhe csupán történelmi léttapasztalattá. Többek közt ezért sem meglepő, hogy a békekonferencia idején készült naplófeljegyzések egyes kérdésfeltevései kibeszéletlenségüknél és megoldatlanságuknál fogva ma is elevenek maradnak. Ami persze egyszerre jelenti a recenzió tárgyának korszerűségét és a vágyott, igazságosabb jövő felé vezető európai út nehézségeit.

A Huszton született közíró-szerkesztő, Benda Jenő az egyik legnépszerűbb napilap, a Pesti Hírlap tudósítójaként jutott ki a békedelegáció tagjával Franciaországba. Naplókönyve, *A béke kálváriaútján* a küldöttség szálláshelyén, a Château de Madridban napi rendszerességgel írt és Budapestre

továbbküldött beszámolók alapján állt össze. Első kiadására 1920-ban került sor. A mostani újrakiadás ennek javított és bővített változatának tekinthető: a szöveg a mai helyesírási szabályokhoz van igazítva, az itt-ott felbukkanó tárgyi tévedéseket a szerkesztők (Filep Tamás Gusztáv és Zelei Miklós) korrigálták, illetve kiegészítették a könyvet a szerző egyik kollégájáról, a béketárgyalásokat szintén a saját szemével látó Fabro Henrikről írt portréjával és egy életrajzi jegyzettel, amelyben Filep Tamás Gusztáv élénk tárja a legfontosabb tudnivalókat Benda Jenőről és munkásságáról.

A naplójegyzeteket Apponyi Albertnek, a békedelegáció elnökének a szerzőhöz címzett levele nyitja. Apponyi nem előszót ír a könyvhöz, inkább személyes tapasztalatait összegzi egy levélben. A béketárgyalásról szóló keserű összefoglalása a következő: „tehetetlenül ültünk a Château de Madridban, vagy sétáltunk a Bois de Boulogne-ban (hogyan ezt szabadon tehetjük, még különös kegy volt), Párizsba detektív kíséretében benézhattunk, kirakatokat bámulhattunk, sőt pénzünket is ott hagyhattuk bevásárlásokban, de arra, hogy érveinket összemérjük ellenfeleink érveivel, hogy állításokra reáíráshozhatunk, tetteiket reájuk olvashassuk, soha alkalom nekünk nem adatott” (5.). Ehhez hasonló tapasztalatokról számol be előszavában és naplójában Benda Jenő is.

A napló három nagyobb részre tagolódik: Első stáció – A békeföltételek átvétele, Második stáció – A magyar válasz átadása és végül az igencsak rövid fejezet, amely Az utolsó stáció – Elvégeztetett... címet kapta. Az első naplójegyzet január 5-re, a legutolsó pedig június 4-re van keltezve, ez a két dátum fogja keretbe a lineárisan haladó történetet a delegáció útnak indulásától egészen a békeszerződés aláírásáig (amelyen már maga a naplóíró családi okok miatt személyesen nem vett részt). Itt merülhet fel az a kérdés, hogyan, milyen olvasói elvárásokkal közelítsünk a naplóhoz?

Benda Jenő alaposágát figyelembe véve könnyen előtérbe kerülhet a dokumentum-jelleg (ezt hangsúlyozzák leginkább a kötet szerkesztői is). A *béke kálváriaútján* ebből a szempontból kivételes kordokumentum, amely első kézből, egy szűk csoport, a békedelegáció szemszögéből bővítheti történelmi tudásunkat. Ismereteket szerezhetünk olyan helyzetekről és lépésekről, amelyekkel a legrészletesebb összefoglalások sem biztos, hogy foglalkoznak.

Mindjárt a napló legelején megható az a pillanatkép, amely a békedelegáció éppen kiinduló vonatát kíséri: „a peronon lévő sok száz főnyi tömeg mint egy adott jelre lekapja a kalapját, és elkezd a *Szózatot* énekelni” (17.).

Ahogy a vonat halad, mindenütt nagy tömeg és jelzőtáblák jelennek meg a következő feliratokkal: „Erdély a mienk!”, „Magyarország a magyaroké!”, „Nem, Nem! Soha!” (18.). Ez az őszinte kiállítás, érdeklődés közönybe, illetve szenzációhajhászásba fordul, amint a küldöttség elhagyja a magyar határt és lassan Párizsba érkezik: „Párizs egyszerűen közönyös. [...] A magyar sorstragédia, a magyar békedelegáció szomorú kálváriaútja ennek a tömegnek csak egy negyedórás látványosság” (28.). A később itt szerzett tapasztalatok nyomán teljes bizonyossággal állítható: a világpolitikai problémák mellett az úgynevezett magyarkérdés nem foglalkoztatta túlzottan a francia közvéleményt. Ami a helyi sajtóban a magyarokról megjelent, az rosszakaratról, szándékos félreértésről, ferdítésről és tájékoztatlanságról tanúskodik. Beszédeselek a Le Matin megjegyzései a megérkező magyarokról: „Kinézésük elég búskomor [...]. 1914 óta divatból kiment kabátok, háború előtti kalapok, sovány és fáradt arcok” (32.). A megaláztatás tovább folytatódik, amikor a szálláshelyen folyamatosan romlott húst adnak el ebédként és vacsoraként jó pénzért, amikor többször felszólítják őket: kevesebbet használják a villanyt, illetve azzal, hogy a magyarok nem léphetnek ki a Château de Madridból kísérek (nemsokára kiderül: detektívek) nélkül. A hivatalos indoklás szerint a kíséretet saját biztonságuk érdekében rendelték el, valójában azonban mindenki tudta: azért, hogy a magyarok még véletlenül se érintkezzenek a párizsi sajtóval és a helyi politikusokkal.

Ilyen körülmények között nem könnyű helytállni és reményt táplálni a magyar érvek sikere, vagy egyáltalán: meghallgatása és megfontolása mellett. Még akkor sem, ha a küldöttség tagjai között olyan politikusok-szakemberek vannak, mint Teleki Pál, Bethlen István vagy Apponyi Albert, akikről külön kisportré olvasható Benda könyvében. E három megnevezett küldöttségi tag közül azonban messze kiemelkedett a delegáció vezetője, Apponyi Albert nyelvtudása, hibátlan retorikai felkészültsége és széleskörű külföldi kapcsolatrendszere miatt. Apponyi nyelvtudását és szónoki képességét a védőbeszéd megtartásakor kamatoztatta messzemenően – melynek leírása a napló alighanem leginkább emlékezetes részei közé tartozik. Angol, olasz és francia nyelven szólalt fel a gróf, önmagát fordítva egyik nyelvről a másikra, könnyed eleganciával. Valószínűleg ennek köszönhető, hogy az antant részéről érdeklődés ébredt a magyar igazság iránt is, legalábbis ezt támasztja alá Lloyd George kérdése a Magyarország számára kijelölt határokon túl egy tömbben élő magyarokról. Erre Apponyi egy térképpel hozott fel szemléltető példát. Az eseményt a naplóíró így jegyezte

te fel: „Lloyd George érdeklődve hajolt a térkép fölé. Lord Curzon is közelebb húzódott. Nitti fölállt a helyéről, és szintén a térkép fölé hajolt. [...] Macui, a kistermetű japán is közeledett, nyújtogatta a nyakát, hogy valamit meglásson, a Nitti széles háta azonban minden kilátást elfogott előle. [...] Clémenceau pár percig a helyéről figyelte mindezt, azután maga is fölállt, és odalépett Apponyi mellé, aki egymás után mutatott rá a Csallóközben, Ruszka-Krajnában, Erdélyben, Arad környékén, a Bácskában rekedt nagy vörös foltokra: a magyar nemzettest vérző sebeire” (64.). Későbbi jegyzetében Benda ezt az eseményt így kommentálja: „A múltkor egy kis fény sugar volt a sötétségben az a kérdés, amelyet Lloyd George Apponyihoz intézett. Mintha az antant lelkiismerete nyilatkozott volna meg ebben a kérdésben, a felelősség föleszmélő tudata, az az akarat, amelyik az igazság megkeresésére készül...” (87.). Mi, olvasók persze már tudjuk, hogy ez a készülődés valójában máig sem változott határozott kiállássá, ugyanis a békeszerződés aláírása utáni határmódosítások miatt kisebbségi léthelyzetbe került magyarok problémája nem volt és ma sincs kellő érzékenységgel kezelve a nagyhatalmi politikai diskurzusban.

Azt sem felejthetjük el azonban olvasás közben, hogy a szerző korának kiváló újságírója volt, így tudósításaiban, illetve naplójában alighanem megtalálható adott kornak a témával kapcsolatos valamennyi szófordulata, kifejezése. Hiszen érdekes lehet számunkra maga a nyelv, amelyet e történelmi trauma feldolgozásához kerestek az emberek akkoriban, és az is, hogyan alakultak át a kifejezések, illetve a szójelentések a köznyelvben és a publicisztikában azóta. Ennek szemléltetésére csupán a test-metaforikát emelném ki, melynek lényege: Nagy-Magyarország egy testként működő szervezet, és minden elcsatolt terület csonkításnak minősül ezen a testen, melynek során a csonkán megmaradt Magyarország könnyen elvérezhet. Erre kiváló példa Benda naplójában „a magyar nemzettest vérző sebeire” való utalás. De erre a metaforikára az irodalomtörténetben is találhatunk példát. A legismertebb valószínűleg a Kosztolányi Dezső szerkesztésében megjelenő *Vérző Magyarország* című antológia. Viszont nem szorul bővebb érvelésre, hogy ez a metaforahasználat ma aligha működhet a Trianon-trauma feldolgozására. Legfeljebb vágyálmokat kergető irredenta-törekvések részeként képzelhető el.

Számomra Benda Jenő naplókönyve azt mutatta meg személyes érzékenységgel és olykor szépírói igényességgel, hogy még a legnagyobb történelmi igazságtalanságokról is lehet a józan tárgyilagosság nyelvén be-

szélni. Azt azonban a későbbi értelmező tapasztalatával rendelkező olvasóként nem árt felvetni, hogy Trianon nemcsak egy narratíva végét hozta el számunkra. Ugyanúgy kezdetét is jelenti egy vagy több olyan elbeszélésnek, amely máig nem ért véget, és amelyen belül talán még elképzelhető a kölcsönös érzékenységre való odafigyelés, valamint az egykori trauma együttes feldolgozása a Magyarországgal határos államok együttműködésével. Remélem, ez nem csupán egy soha be nem teljesülő vágyálom marad.

(Benda Jenő, *A béke kálváriaútján, Egy újságíró naplója a párizsi békekonferenciáról*, Méry Ratio Kiadó, Kisebbségéért – Pro Minoritate Alapítvány, 2013.)

